

QIYOSIY-TARIXIY TILSHUNOSLIK

Maxmudova Dilnoza

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti

o'zbek tili yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning mazmun-mohiyati, uning shakllanish bosqichlari hamda tilshunoslik fanidagi o'rni yoritiladi. Qiyosiy-tarixiy metod orqali turli tillarning qarindoshlik munosabatlarini aniqlash, ularning tarixiy taraqqiyotini tiklash va umumiy ildizlarini o'rganish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, til oilalari, qarindosh tillar, tarixiy taraqqiyot, qiyosiy metod, fonetik o'zgarishlar, leksik birliklar, til rekonstruksiya, lingvistik tahlil, qadimgi tillar.

Kirish:

Til insoniyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri bo'lib, u jamiyat hayoti, tafakkuri va madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Tillarning kelib chiqishi, rivojlanishi va o'zaro aloqalarini o'rganish tilshunoslik fanining asosiy vazifalaridan biridir. Ayniqsa, turli tillarning tarixiy jihatdan bog'liqligini aniqlash, ularning umumiy ildizlarini tiklash va taraqqiyot bosqichlarini izohlashda qiyosiy-tarixiy tilshunoslik muhim ilmiy yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik tillarni o'zaro qiyoslash asosida ularning qarindoshlik munosabatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bu yo'nalish yordamida tillarning qadimgi shakllari rekonstruksiya qilinadi hamda fonetik, leksik va grammatik o'zgarishlar izchil tahlil etiladi. Mazkur metod til tarixini chuqur anglash, til oilalarini tasniflash va ularning rivojlanish qonuniyatlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning nazariy asoslarini yoritish, uning ilmiy ahamiyatini ochib berish hamda tilshunoslik fanidagi o‘rnini aniqlashdan iborat.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik fanining eng muhim nazariy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u tillarning tarixiy taraqqiyoti, ularning o‘zaro qarindoshligi hamda umumiy ildizlarini aniqlash bilan shug‘ullanadi. Ushbu yo‘nalishning shakllanishi XIX asrga to‘g‘ri keladi va bu davrda tilshunos olimlar turli tillarni qiyoslash orqali ularning o‘xshash jihatlarini aniqlashga kirishganlar. Natijada tillarning tasodifiy emas, balki muayyan qonuniyatlar asosida rivojlanishi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning asosiy metodlaridan biri bu qiyoslash (komparativ) metodidir. Ushbu metod yordamida qarindosh tillardagi fonetik, leksik va grammatik birliklar o‘zaro taqqoslanadi. Taqqoslash jarayonida o‘xshashliklar va farqlar aniqlanib, ular asosida tillarning umumiy ajdod tiliga borib taqalishi isbotlanadi. Hind-yevropa tillaridagi ko‘plab so‘zlar va grammatik shakllar o‘zaro yaqinligi bilan ajralib turadi, bu esa ularning bir umumiy manbadan kelib chiqqanligini ko‘rsatadi.

Rekonstruksiya usuli qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning eng muhim ilmiy yutuqlaridan biri hisoblanadi. Bu usul orqali yozma manbalarda saqlanmagan qadimgi tillarning taxminiy shakllari tiklanadi. Rekonstruksiya jarayoni aniq ilmiy qoidalarga asoslanadi va til birliklarining tizimli o‘zgarishlariga tayanadi. Shu tariqa “proto til” tushunchasi yuzaga kelgan bo‘lib, u qarindosh tillarning umumiy ajdodi sifatida qaraladi.

Fonetik qonuniyatlar ushbu yo‘nalishda alohida o‘rin tutadi. Tillar rivojlanish jarayonida tovushlar tartibsiz emas, balki qat’iy qonunlar asosida o‘zgaradi. Masalan, undosh tovushlarning almashinuvi yoki unli tovushlarning qisqarishi va cho‘zilishi muayyan tizimga ega. Bu esa qiyosiy tahlil natijalarining ishonchliligini oshiradi. Fonetik o‘zgarishlar orqali tillarning tarixiy bosqichlarini aniqlash va ularning evolyutsiyasini kuzatish mumkin bo‘ladi.

Leksik qatlamni o‘rganish ham qiyosiy-tarixiy tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega. Qarindosh tillarda uchraydigan umumiy ildizli so‘zlar ularning tarixiy aloqalarini yaqqol

ko'rsatadi. Bunday so'zlar ko'pincha asosiy hayotiy tushunchalarni ifodalaydi, masalan, qarindoshlik, tabiat hodisalari yoki kundalik ehtiyojlar bilan bog'liq birliklar. Shu asosda tillarning yaqinlik darajasi aniqlanadi.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning yana bir muhim jihati til oilalarini tasniflashdir. Tillar o'zaro o'xshashlik darajasiga qarab muayyan guruhlarga ajratiladi. Turkiy tillar oilasi, roman tillari, german tillari kabi tasniflar ilmiy asosda yaratilgan. Bu tasniflar orqali tillarning geografik tarqalishi va tarixiy rivojlanishi haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin.

Xulosa

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik fanining eng muhim va fundamental yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalish orqali tillarning kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari hamda o'zaro qarindoshlik aloqalari chuqur ilmiy asosda o'rganiladi. Qiyosiy metod yordamida tillarning umumiy ildizlarini aniqlash, ularning tarixiy shakllarini rekonstruksiya qilish va rivojlanish qonuniyatlarini ochib berish imkoniyati yaratiladi.

Til doimiy o'zgarishda bo'lgan murakkab tizim bo'lib, u jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Fonetik, leksik va grammatik o'zgarishlarni izchil o'rganish orqali til tarixini yanada aniqroq tasavvur qilish mumkin. Shu jihatdan qiyosiy-tarixiy tilshunoslik nafaqat tilshunoslik, balki tarix, madaniyat va etnografiya kabi fanlar bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduazizov A. A. *Umumiy tilshunoslik*. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Mahmudov N. M. *Til va nutq asoslari*. — Toshkent: Fan, 2015.
3. Nurmonov A. *Lingvistik nazariya asoslari*. — Toshkent: Sharq, 2008.
4. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. — Toshkent: Universitet, 2012.

5.Saussure F. de. *Umumiy tilshunoslik kursi.* — Toshkent: Fan, 2006.